ΠΟΜΑΚΟΙ

ΑΧΙΛΛΕΑΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

Σχεδόν προ δεκαετίας ο καθηγητής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Μ. Γ. Βαρβούνης επιδόθηκε στη σπουδή του παραδοσιακού πολιτισμού των Πομάκων της Θράκης καθιερώνοντας λαογραφικά μελετήματα στα οποία επισπεύδει και τον προϊδεασμό μας ως εξής: «Στα ορεινά της Θράκης ζουν επί αιώνες οι πιο αινιγματικοί ίσως κάτοικοι της Ροδόπης, οι Πομάκοι, για τους οποίους έχει γίνει πολύς λόγος τον τελευταίο ιδίως καιρό. Μετά την οριστική χάραξη των συνόρων ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, οι Πομάκοι μοιράστηκαν, εδαφικά και πληθυσμιακά ανάμεσα στις δύο πρώτες χώρες, ενώ από άποψη της εθνικής συνείδησης αποτελούν αντικείμενο διεκδίκησης και των τριών κρατών που προαναφερθήκαν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Η πραγματικότητα αυτή, σκληρή και αναπόφευκτη για τους ιδίους, υπαγορεύεται από τη γενικότερη τάση εκμετάλλευσης των μειονοτήτων για να προβληθούν εδαφικές διεκδικήσεις κρατών, που επικρατεί σήμερα στα Βαλκάνια, και προκαλεί ποικίλες και έντονες αντιπαραθέσεις λαών και κρατικών σχηματισμών στον ευρύτερο χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης».[1] Πρωτίστως σε σχέση με τα προηγούμενα επιβάλλεται κατεπειγόντως προσθήκη στις διεκδικήτριες των Πομάκων τρεις κατονομαζόμενες χώρες μιας τέταρτης, της Ρουμανίας.[2]

Ο διδάσκαλος Πέτρος Δ. Θεοχαρίδης, ο οποίος υπηρέτησε δώδεκα χρόνια σε μουσουλμανικά σχολεία, ανταποκρίθηκε με απόλυτη επιτυχία στις ιδιάζουσες και δυσχερείς προδιαγραφές και συνθήκες εργασίας και ζωής. Προ πάντων αποδοτική υπήρξε και συγγραφικά με θεματολογία πομακική η όλη εγκαταβίωσή του. Μεταξύ των ομολογουμένως ενδιαφερόντων έργων του περιλαμβάνεται και επιβλητικό σύγγραμμα, το οποίο προσφυέστατα έτυχε Α΄ Επαίνου της Ακαδημίας Αθηνών. Διότι δεν συνιστά απλή ενημερωτική συγγραφή, αλλά συμβάλλει αισθητότατα, όπως προλογικά επισημαίνει ο καθηγητής Γ. Π. Παύλος «ώστε να αποδυναμωθούν όλες οι έξωθεν επιβολές -ιδίως δε επιβουλές- αφού ο θρακικός χώρος, συνολικώς και ανέκαθεν από τους μυθικούς χρόνους μέχρι σήμερα είναι αδιάψευστος μάρτυρας του Ελληνισμού και αναμφισβήτητη Ελληνική πατρίδα».[3]

Εξάλλου πρόσφατα, μόλις πρόπερσι, εκπονήθηκε και εγκρίθηκε Μεταπτυχιακή Διατριβή με θέμα «Η Πομακική πολιτισμική μονάδα στην Ελληνική Θράκη από άποψη Παρευξεινίων Σπουδών. Σύντομη ιστορική επισκόπηση, γλώσσα, ταυτότητα»[4] του Ν. Θ. Κωνσταντινίδη, ο οποίος και σπεύδει στην πρόταξη της πρώτης μνείας του όρου Πομάκος[5]. Όμως η ετοιμολογία του παραμένει επίμαχο πρόβλημα. Δεν απουσιάζει αναγωγή και στην ελληνική γλώσσα, μάλιστα και με βουλγαρική συναίνεση, του Γιορντάν Κονσταντίνοβ. Η ρίζα εντοπίζεται στην ελληνική λέξη *ποιμήν*, ακριβέστερα δε στο υποκοριστικό της *ποιμενάκος*, εύχρηστο στην Ροδόπη για βοσκούς, τους οποίους είχαν στη δούλεψή τους Σαρακατσάνοι μεγαλοκτηνοτρόφοι.

Εν τούτοις πλατύτερης αποδοχής εκλαμβάνεται η ετυμολόγηση από το σλαβικό ρήμα pomagan (=βοηθώ), παράλληλα δε και ο όρος pomag ή pomak (=βοηθός), που θυμίζουν άγημα επικουρικών υπηρεσιών, υπαρκτό αδιάλειπτα από την αρχαιότητα έως την εποχή μας, όπως τα πασίγνωστα auxilia[6] των ρωμαϊ-

κών χρόνων, για τα οποία πληρέστατα μας πληροφορούν επιφανέστατοι επιστήμονες, π.χ. S. I. Oost[7], N. G. L. Hammond[8], G. Cheesman[9], P. Cabanes[10].

Αυτά ακριβώς συντελούν αρχικά και στην εθελουσία εξοικείωση των Ηπειρωτών με την λατινική γλώσσα προ της επεκτάσεως της ρωμαιοκρατίας στην Ελληνική Ανατολή, όπως ακριβολογούν ο ακαδημαϊκός Αγαπητός Τσοπανάκης[11] και ο Ρουμάνος καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου και Bochum της Γερμανίας Cicerone Poghirc[12], με χρονική διαφορά μίας μόλις δεκαετίας, 239 π.Χ. ο πρώτος και 229 π.Χ. ο δεύτερος. Οπωσδήποτε πρόσθετοι παράγοντες επιταχύνουν την χρήση της λατινικής, όπως κατά την αναπόφευκτη αντιμετώπιση των ληστρικών επιδρομών των Ιλλυριών, οι οποίοι παρεμποδίζουν την εμπορική διακίνηση μεταξύ της ελληνικής χερσονήσου και της ιταλικής, οπότε με πρωτοβουλία των Κερκυραίων[13] πραγματώνεται σύμπραξη ελληνοϊταλική σε στρατιωτικό-ναυτικό πεδίο, που επέβαλε στους Έλληνες και την εκμάθηση της στρατιωτικής τουλάχιστον ορολογίας[14], ώστε τα προστάγματα του επικεφαλής των συνεργαζόμενων δυνάμεων Ρωμαίου να καθίστανται κατανοητά από το σύνολο των συμπολεμιστών.

Έπειτα η λειτουργία και η διαφύλαξη της τεράστιας από αδριατικά παράλια έως Βόσπορο και πανάρχαιας[15] Ελληνικής παρά το ρωμαϊκό της όνομα οδού Εγνατίας[16] συνεπικουρούν τη διάδοση της λατινικής γλωσσάς στην Ν.Α. Ευρώπη, κυρίως δε κατά μήκος της, όπου σύμφωνα με παρατήρηση του Βέλγου ακαδημαϊκού H. Gregoire[17], αποκαλύφθηκε η ύπαρξη των Βαλκανίων Βλάχων, χρήστων λατινογενούς γλωσσικού ιδιώματος, της Αρωμουνικής[18], «μέσον Καστορίας και Πρέσπας κατά τας λεγομένας Καλάς Δρυς».[19] Η εδώ δε παρουσία τους, κατά τον Γάλλο καθηγητή του πανεπιστημίου Nancy Frederic Taillez, είναι τόσο παλαιά όσο και ο Χριστιανισμός![20] Ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της κυρίως ρωμαιοκρατίας και των πρώτων αιώνων του ρωμαΐζοντος ανατολικού κράτους, του ονομαστού πλέον Βυζαντίου, υφίστανται σοβαροί λόγοι για προβολή και συντήρηση της λατινικότητάς του.[21] Εντυπωσιάζει δε και το γεγονός ότι ο βυζαντινός στρατός αναδεικνύεται και σε σχολή υπερδουνάβιας λατινομάθειας.[22] Ως προς δε τα ποσοστά Ελλήνων κατοίκων της χερσονήσου του Αίμου, η οποία επί Ιουστινιανού αποτελεί διοικητική περιφέρεια της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας με το όνομα «Ευρώπη»[23], σώζεται των χρόνων εκείνων πολύτιμη μαρτυρία. Τη χρωστούμε στον καθηγητή του Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως[24], σύγχρονο του ιστορικού Προκοπίου, και διοικητή[25] της περιοχής, Ευρώπης.

Πρόκειται για τον Ιωάννη Λυδό, ο οποίος δεν βεβαιώνει μόνο λατινομάθεια Ελλήνων αλλά και την εκπληκτική δημογραφική υπεροχή τους: «Νόμος αρχαίος ην, πάντα μεν τα οπωσούν πραττόμενα παρά τοις επάρχοις, τάχα δε και ταις άλλαις των αρχών, τοις Ιταλών εκφωνείσθαι ρήμασιν... τα δε περί την Ευρώπην πραττόμενα πάντα την αρχαιότητα διεφύλαξεν εξανάγκης, δια το τους αυτής οικήτορας, καίπερ Έλληνας εκ του πλείονος όντας, τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή, και μάλιστα τους δημοσιεύοντας...».[26]

Ο μεγαλύτερος Έλληνας ιστορικός του 20ου αιώνα, όπως εκτιμούν άξιοι μαθητές του, ο Απ. Ε. Βακαλόπουλος, καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αποδέχθηκε εξαρχής την ιστορική κατάθεση του Ιωάννη Λύδου. Μετά δύο δε σχεδόν δεκαετίες έδωσε στη δημοσιότητα και αφιερωμένο στην ελληνικότητα των λατινοφώνων του ελλαδικού χώρου, των Βλάχων, επίτομο μελέτημα, σαφέστατο και επιγραφικά: «Ο γλωσσικός εκλατινισμός των κατοίκων

της Ηπειρωτικής Ελλάδας». Εμφαντικά τονίζει ότι η μακραίωνη ρωμαιοκρατία «δεν ήταν δυνατόν να μην επηρεάσει τους κατοίκους της ηπειρωτικής Ελλάδας» και προσφεύγει στα φώτα του Κούμα: «την άποψη του εκλατινισμού των εντόπιων ελληνικών πληθυσμών τη διατύπωσε πριν από 150 χρόνια κιόλας ο πρώτος Νεοέλληνας ιστορικός, ο Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836) με πολύ απλούς και πειστικούς συλλογισμούς, αλλά το έργο του δεν μελετήθηκε έκτοτε συστηματικά και οι παρατηρήσεις του πέρασαν απαρατήρητες και ανεκμετάλλευτες».[27]

Την θέση του Κούμα δεν υποστηρίζει αποκλειστικά ο Απ. Ε. Βακαλόπουλος, όπως αποσαφηνίζει, η καθηγήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου.[28] Αναφέρει επίσης την καθ' ύλην αρμοδία καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και γενική γραμματέα της Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης Μαρία Νυσταξοπούλου-Πελεκίδου. Πλείστοι δε έπονται ομογενείς[29] και αλλογενείς. Από τους τελευταίους πρωιμότερα συντάσσεται με τον Κούμα ο Γάλλος Leon Lafoscade, συνεργάτης του Γιάννη Ψυχάρη στην Πρακτική Σχολή Ανωτάτων Σπουδών Γαλλίας. Προβαίνει δε στην προσφυέστερη απεικόνιση των επιπτώσεων της ρωμαιοκρατίας και στην επισήμανση της επιδράσεως της λατινικής γλώσσας στην ελληνική χερσόνησο. Κατ' αυτόν το φαινόμενο της λατινοφωνίας, γενέσεως Βλάχων, δοθέντος ότι Βλάχος σημαίνει λατινόφωνο[30], αποτυπώνεται κατά νησίδες και ζώνες εδάφους. Δεν επέρχεται καθολική λατινοφωνία.[31]

Απτότερη απόδειξη δημιουργίας λατινοφώνων Ελλήνων προσκομίζει ο καθηγητής του 2ου Πανεπιστημίου της Λυών Bruno Helly, ο οποίος με συναδέλφους του Γερμανούς και Ελβετούς έχει μελετήσει τις λατινικές επιγραφές της Θεσσαλίας, τα δε συμπεράσματα καταπείθουν: «Από τις επιγραφές προκύπτει ότι από τον 1ο αιώνα π.Χ. πολλαπλασιάζονται οι Έλληνες που φέρουν λατινικά ονόματα όπως Σάλβια, Σεκούνδα, Μάρκος, Σεβήρος. Την ίδια εποχή, πολλοί φέρουν ονόματα λατινικών γενών, δεν κατάγονται βέβαια από την Ιταλία αυτοί που γίνονται ταγοί στη Λάρισα, που νικούν σε διαγωνισμούς επιγράμματος ή σε παραδοσιακά αγωνίσματα, που απελευθερώνουν δούλους σύμφωνα με τη νομοθεσία του κοινού... φαίνεται ότι σταδιακά συγκροτήθηκε όχι μόνο στις πόλεις, αλλά και στην ύπαιθρο, μια κατηγορία Θεσσαλών πολύ βαθύτερα επηρεασμένη από την Λατινική γλώσσα. Αυτή η επίδραση θα έπρεπε ίσως να συσχετισθεί με την ύπαρξη αυτοκρατορικών κτήσεων στις Φερές και ασφαλώς και στα βορειοδυτικά, μεταξύ του Ολύμπου και της Πίνδου, στα σύνορα της επαρχίας. Εκεί ακριβώς βρέθηκαν οι περισσότερες λατινικές επιγραφές της Θεσσαλίας, οριοθετικές επιγραφές, μιλιάρια -επίσημα κείμενα βέβαια, το περιεχόμενο όμως των οποίων ήταν σημαντικό για την καθημερινή ζωή των κατοίκων».[32]

Στην οριστική ερμηνεία των αρχαιολογικών ευρημάτων ομολογείται επιστολικά από τους Bruno Helly, C. Wolters και V. Von Graeve κάποια συμβολή μου με ανακοίνωση στην κατά το 1975 Στρογγυλή Τράπεζα, την οποία είχαν οργανώσει το 2ο Πανεπιστήμιο της Λυών και το τοπικό Παράρτημα του Εθνικού Κέντρου Ερευνών Γαλλίας.[33] Πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις είχε η απήχηση σε ακροατήρια ελληνικά, όπως επισημαίνει ο τοπικός τύπος της Θεσσαλονίκης πρωτεύουσας, στην οποία η ανακοίνωση κοινοποιήθηκε υπό μορφή διαλέξεως: «...Την καθ' όλα ενδιαφέρουσα διάλεξη του κ. Λαζάρου, ο οποίος είναι Γενικός Γραμματεύς της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας των Θεσσαλών και επιστημονικός συνεργάτης της Ακαδημίας Αθηνών έδωσε την ευκαιρία στους Λαρισαίους να την απολαύσουν

η Λαογραφική εταιρεία Λαρίσης, η οποία παρουσίασε τον ομιλητή. Κατά γενική διαπίστωση, η ομιλία... εκράτησε αδιάπτωτο το ενδιαφέρον του κοινού λόγω της πληθώρας νέων άγνωστων στοιχείων που ήλθαν στο φως της δημοσιότητας σχετικά με την εξέγερση αυτών των συμπατριωτών μας πριν από 910 περίπου χρόνια. Το θέμα αυτό έχει μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον και παρουσιάσθηκε χθες για πρώτη φορά σε ελληνικό ακροατήριο. Ο ομιλητής το είχε ανακοινώσει τον Ιούλιο (1975) στο συνέδριο της Λυών “Θεσσαλία”, που είχε οργανωθεί από το πανεπιστήμιο της Λυών και την Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών...».[34]

Εξίσου επιτυχής κρίθηκε η διάλεξη και κατά την επανάληψή της στην αίθουσα της αρχαιολογικής Εταιρείας Ελλάδος με οργανώτρια την ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία των εν Αθήναις Θεσσαλών. Με ιδιαίτερη επιδοκιμασία εκφράσθηκαν οι ειδικοί στο θέμα επιστήμονες, ακόμη και ο Ρουμάνος ρωμανιστής-βαλκανολόγος Petre Nasturel, αν και είχε ερωτοτροπήσει εμφανέστατα, εξ ανάγκης, με τους θορυβοποιούς της ρουμάνικης προπαγάνδας του Φράιμπουργκ Γερμανίας και της γαλλικής πρωτεύουσας. Δεν άντεξε αγνόηση της ολοφάνερης επιστημονικής συμβολής, ενώ οι παθιασμένοι διαπρύσιοι διαλαλητές της προπαγάνδας βιάσθηκαν να επικρίνουν με λυσσώδη δριμύτητα δημοσιεύοντας σε περιοδικό τους λίβελο παραφοράς με τον τίτλο “Un articol nic ti ascundi minciuni mari” (=Ένα άρθρο μικρό, που κρύβει μεγάλα ψέματα)! Υπογράφεται με το ψευδώνυμο Papu Miciu, που αρχικά[35] ταυτίστηκε με τον D. Nacu, αλλά κατόπιν της διευκρινιστικής στη γαλλική γλώσσα επιστολής του επακολούθησε η ενδεδειγμένη συγγνώμη και η πρέπουσα αποκατάσταση, αφού πλέον ξεσκεπάστηκε ο δειλός λιβελογράφος, που διαπρέπει ως ψευδογράφος.

Εν τέλει το άρθρο, η ανακοίνωση, όπως αξιολογήθηκε από τρεις παράγοντες του συνεδρίου της Λυών, συνακόλουθα δε και από πολλούς επαΐοντες, αποδείχθηκε αποκαλυπτικό γνωστοποιώντας μεγάλες αλήθειες. Επιπλέον αποστόμωσε και το τότε φερέφωνο[36] της προπαγάνδας, που ήδη είχε εκδημήσει δυστυχώς αμετανόητο, κατ’ αντίθεση προς άλλα ομοιοπαθή θύματα, τα οποία επανειλημμένα έχουν διακυρήξει με σθένος και παρρησία την επιστημονική αλήθεια, διαφυλάσσοντας στα κατάβαθα τη συναίσθηση του χρέους των συνηδειτών ακραιφνών συγγραφέων. Ως αξιομνημόνευτο παράδειγμα θεωρείται ο καταγόμενος από την Αβδέλλα Γρεβενών καθηγητής του Πανεπιστημίου του Βουκουρεστίου T. Papahagi. Στα δημοσιεύματά του διαφαίνονται τα αδιαμφισβήτητα δεδομένα, όπως η εκλατίνιση Ελλήνων, με παρεπόμενα την χρήση της λατινικής από Έλληνες, γένεση Βλάχων, αυτονόητα δε και την αυτοχθονία τους. Των Ελληνογενών αυτών Βλάχων, διαπιστώνονται και μεταγενέστερες μεταλλάξεις, τις οποίες ο Papahagi διακρίνει σε σλαβόφωνους πληθυσμούς, που πρωτύτερα ήσαν Βλαχόφωνοι, Βλάχοι, Αρμάνοι, ή κατά Weigand, Αρωμούνοι.

Εύλογα, λοιπόν διερωτάται ο Take Papahagi: Αν δεχθούμε την υποτιθέμενη από βορρά κάθοδο των Αρωμούνων, πως ερμηνεύεται η ουσιώδης διαφορά, η οποία διαπιστώνεται στο χορό μεταξύ Ρουμάνων και Αρωμούνων. Ευθέως δε θέτει δυνατά το ερώτημα: Ποια είναι η αιτία της ομολογουμένως μεγάλης διαφοράς; Διευρύνοντας δε την έρευνα και στους άλλους λαούς της χερσονήσου του Αίμου πείθεται ότι ο «χορός του Βλαχοχωριού» είναι άγνωστος στους Αλβανούς, Βουλγάρους και Σέρβους, οι οποίοι έχουν χορό σε κύκλο κλειστό.[37] Ωστόσο εξαιρούνται πληθυσμιακές ομάδες Σλαβόφωνων, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται οι αποκαλούμενοι Mijaci.

Κατά συνέπεια δέχεται ως ενδεχόμενο την καταγωγή τους από Αρωμούνους. Σύντομα δε επαληθεύεται χάρη στην επιμαρτυρία του Σέρβου εθνολόγου Jonah Cvijic.[38] Αλλά το ισχυρότερο τεκμήριο ανακύπτει από εντυπωσιακή αντίθεση. Ενώ ο χορός των Αρωμούνων είναι εντελώς διαφορετικός από τους χορούς όλων των βορείων γειτόνων και των Ρουμάνων, ομοιάζει εκπληκτικά με χορό διαχρονικά διαπιστωμένο ελληνικό, σύγχρονο μεσαιωνικό βυζαντινό και αρχαιοελληνικό. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Φαίδων Κουκουλές γράφει: «οι κατά τας πανηγύρεις χοροί διετηρήθησαν καθ' όλους τους αιώνας της βυζαντινής περιόδου... Την δε έκτασιν της συνηθείας μαρτυρεί το γεγονός ότι κατά τους αιώνας της Τουρκοκρατίας οι πρόγονοι ημών, ως μαρτυρούσι τα κείμενα, κατά τας πανηγύρεις εχόρευον, σήμερον δε πολλαχού οι Έλληνες το αυτό πράττουσι».[39]

Για τον χορό των Αρωμούνων, Αρμάνων, Κουτσοβλάχων, Ελληνογενών Βλάχων, η εθνομουσικολόγος Αθηνά Κατσανεβάκη επικεντρώνει την προσοχή των ενδιαφερομένων στα εξής: «Τραγούδι και χορός σαν αδιάσπαστη ενότητα λόγου-μέλους-κίνησης είναι ένα από τα χαρακτηριστικά του ελληνικού χώρου από τους αρχαίους χρόνους, ήδη από τα Ομηρικά Έπη, έως και την νεότερη εποχή, στις παραδοσιακές κοινωνίες. Τελετουργικοί χοροί χορεύονται με τραγούδι σε όλη την Ελλάδα, Ηπειρωτική, Νησιωτική, Μικρασιατική. Στους βλαχόφωνους Αρμάνους οι ομαδικοί τελετουργικοί ονομάζονται Coru de Hoara. Οι βλαχόφωνοι σχηματίζουν ανοιχτό κύκλο πιασμένοι από τα χέρια. Συνήθως χορεύουν κατά σειρά ηλικίας και κατά φύλο είτε σε έναν κύκλο είτε σε επάλληλους. Είναι ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο ο Λαζάρου μέσα από τα συμπεράσματα και τα γλωσσολογικά στοιχεία που παραθέτει ο Papahagi, σχετικά με την αρχαιότητα της λέξης «coru», καταλήγει στο συμπέρασμα του εκλατινισμού των αρωμούνων ή αρμάνων κατά τον 2ο αιώνα π.Χ. Η λέξη «coru», που χρησιμοποιούν οι Αρμάνοι της Πίνδου, είναι παλαιότερο δάνειο σε σχέση με την λέξη «horu», που χρησιμοποιείται από τους δακορουμάνους (στους οποίους ο όρος αυτός πέρασε πολύ αργότερα μέσω των Βουλγάρων, όπως συμπεραίνει ο Ρουμάνος γλωσσολόγος Macrea, από τον ελληνικό χώρο). Έτσι αυτό το στοιχείο που εκτός από την γλωσσολογική του σημασία είναι συνδεδεμένο και με βαθιά κοινωνική έκφραση δεν συνηγορεί στον εκλατινισμό των αρμάνων βορείως του Δούναβη και την μεταγενέστερη κάθοδό τους στη νότιο Βαλκανική».[40]

Βέβαια προηγείται στην ιστορική-εθνομουσικολογική προσέγγιση ο Ελβετός εθνομουσικολόγος Samuel Baud-Bovy, ο οποίος είχε κιόλας διευρύνει την έρευνά του δίνοντας εξόχως επίσης καίριες λύσεις: «Έτσι η εθνομουσικολογία θα επιβεβαίωνε κι εδώ τα συμπεράσματα των ανθρωπολόγων: «Οι Σλαβόφωνοι και οι ρωμανόφωνοι της Ελλάδας είναι στην απόλυτη πλειονότητά τους απόγονοι αυτόχθονος πληθυσμού».[41]

Αυτοχθονία υποστηρίζουν και για όλες τις μουσουλμανικές πληθυσμιακές ενότητες της Ν.Α. Ευρώπης οι ειδικοί τουρκολόγοι, ακόμη και οι δεδηλωμένοι τουρκόφιλοι. Ο γνωστότερος από τους τελευταίους B. J. Slot[42] από την αρχή της δίτομης συγγραφής του προειδοποιεί ότι η πλειονότητα των «Τούρκων» για τους οποίους γίνεται λόγος, δεν είναι καθόλου Τούρκοι με σημασία φυλετική αλλά κατά το μέγιστο μέρος Χριστιανοί προσηλυτισμένοι στο Ισλάμ. Το ίδιο επισημαίνει εξαρχής της τουρκοκρατίας και ο Ρουμάνος Nicoara Beldiceanu γράφοντας ότι «κατά τα μέσα του 15ου αιώνα η λέξη "τούρκος"

δεν είναι δυνατόν να ερμηνεύεται με εθνική έννοια».[43] Προγενέστερα και ο Ελβετός Eugene Pittard εφιστούσε επίμονα την προσοχή «όταν γράφουμε "τούρκος", ότι υπ' αυτήν τη λέξη βρίσκονταν εντόπιοι βαλκανικοί πληθυσμοί εξισλαμισμένοι από ποικίλα αίτια...».[44] Δεν απέχουν δε και όσα διάσημοι ιστορικοί διαπιστώνουν: «Στα Βαλκάνια τον 16ο αιώνα, πλαγιές ολόκληρες οροσειρών στην Αλβανία ή στην Εζεργοβίνη γύρω από το Σεράγεβο πέρασαν στο Ισλάμ».[45]

Περιεργότατα ούτε η σλαβοφωνία των Πομάκων ούτε το μουσουλμανικό θρήσκευμά τους αναστέλλουν τη σπουδή της Υπερδουνάβιας χώρας με το ιστορικά αβάσιμο εθνώνυμο Ρουμανία[46], «χαριστικά» δε δοσμένο από τον θεωρούμενο και πρώτο ιστορικό της Δανιήλ Φιλιππίδη[47], ελληνικής καταγωγής, Πηλιορείτη, της άλλοτε ονομαστής Δακίας. Ήδη το 1918 ο καθηγητής Staico διατείνεται: «Οι σύγχρονοι Πομάκοι της Ροδόπης δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο παρά απόγονοι αυτών των Δακών»![48] Όσοι δεν προβληματίζονται με το ελαφρυντικό ότι η χρονολογία είναι αρκετά παρωχημένη, λησμονούν τι συμβολίζει το μνημονευόμενο έτος για τους Ρουμάνους. Αλλά υπάρχει και νωπότερη του I. C. Dragan, που σε δημοσίευμά του επιγραφόμενο «Οι Θράκες στη Μεσόγειο» και καταχωρισμένο στο γαλλόγλωσσο περιοδικό του *Bulletin Europeen*, μόλις προ εικοσαετίας, παραπλανά τους Ευρωπαίους και γενικά τους αναγνώστες του με τα επόμενα: «...στα βουνά της Ελλάδος από τις ίδιες Θρακικές φυλές, οι οποίες ομιλούν το ίδιο αρχικό θρακικό γλωσσικό ιδίωμα, μια μορφή «δημώδους λατινικής», αλλά οι οποίοι [χρήστες] φέρουν σήμερα το όνομα «Αρωμούνοι» και «Μακεδο-Ρουμάνοι» και οι οποίοι τελούν σε κατάσταση καταπιεστικής απεθνικοποιήσεως...». Οι διαθρυλούμενοι πανεπιστημιακοί τίτλοι του υπογράφοντος το δημοσίευμα δεν σχετίζονται με το θέμα και συνεπώς δεν εγγυώνται την ακρίβεια των ισχυρισμών. Προφανέστατα άλλωστε οι Πομάκοι δεν είναι χρήστες της αρωμουνικής ούτε περιδιαβάζουν την Πίνδο αλλά τη Ροδόπη.[49] Επιπρόσθετα οπουδήποτε διαβιούν δεν δεινοπαθούν από Έλληνες, όπως πειστικά πάλι Ρουμάνος, πληρέστατα πληροφορημένος, ο Cicerone Poghirc επίσης γαλλιστί αποκλείει οποιοδήποτε τέτοιο ενδεχόμενο: «Quand aux Grecs, qui jus qu'aux temps modernes n'ont jamais mene une politique d'assimilation forcee, ils n'avaient ni les raisons, ni les moyens de le faire»[50]!

Ήδη η Πομακολογική βιβλιογραφία δεν είναι απλώς αρκετή αλλά αληθινά πλούσια, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση.[51] Πολλές δε σύντομες και εκτενείς συγγραφές ικανοποιούν και τους πιο απαιτητικούς. Ασφαλώς ο επαινετός αμητός του Πέτρου Θεοχαρίδη προσφέρεται ως βάση για νέα επιχείρηση, διεπιστημονικής ενδελεχούς διερευνήσεως, η οποία υπό μορφή Στρογγυλής Τράπεζας ή συνηθισμένης Ημερίδας και Διημερίδας Συνεδριακής θα ήταν ενδεδειγμένη και οπωσδήποτε θα ευχαριστούσε πρωτίστως τους Πομάκους. Ωστόσο μετά τα όσα γνωστοποιήθηκαν σαν απότοκα του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη[52] τα άλλοτε αρμόδια επιστημονικά ιδρύματα θα είχαν δυνατότητα επαναποκτήσεως, εμπράκτως, της έξωθεν καλής μαρτυρίας, τα δε επιχορηγούμενα επίσης και από το Ελληνικό Δημόσιο, π.χ. ΚΕΜΟ[53], ΕΛΙΑΜΕΠ[54], επιβάλλεται να ελεγχθούν για σωρεία επιβλαβών εθνικά πρωτοβουλιών και πεπραγμένων, που συμπυκνώνονται σαφέστατα στο παρεπόμενο δημοσιευμένο βραχύτατο δείγμα και δήγμα: «Σκοπός είναι ο διχασμός, η διάσπαση, ο τεμαχισμός του λαού μας...».[55]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

[1] Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000, 13

[2] E. Staico, *La Verite sur le people Roumain et la propagande anti-Roumaine,* Paris 1918, 24. Η Ρουμανία φέρεται διεκδικήτρια και νησιού του Αρχιπελάγους Αιγαίου μάλιστα της Θάσου! Βλ. και Αθ. Δ. Χατζηκακίδης - Δ. Ι. Μαρκαντώνης - Γ. Κ. Γιαγκάκης - Αχιλλεύς Γ. Λαζάρου, *Βραχονησίδες Αρχιπελάγους και Βλαχονησίδες Στεριάς. Οι μεν πρώτες «επίδικες» οι δεύτερες παραχωρημένες.* Εκδόσεις Επιτροπής Ενημέρωσης για τα Εθνικά Θέματα, Αθήναι 1998, 65, σημ. 189

[3] Π. Δ. Θεοχαρίδη, *Πομάκοι. Οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης (Ιστορία, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, λαογραφικά).* Έκδοση Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 1995

[4] Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων χωρών, Κομοτηνή 2007

[5] Κωνσταντινίδης, *έ.α.* 11

[6] Κατά τον Τίτο Λίβιο (XXXIII, 16, 3, XIIII, 21, 4 κ.ά.) οι Ηπειρώτες εντάσσονται εθελοντικά, αλλά με πληρωμή, στα *auxilia*

[7] S. I. Oost, *Roman policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece,* Dallas 1954, 13, 48, 79

[8] N. G. L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war», *Journal of Roman Studies, 56, 1966, 53. Ο ίδιος, Epirus. The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas.* Oxford 1967, 598, 601

[9] G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, New York 1971, 64

[10] P. Cabanes, *L' Empire de la mort de Pyrrhosa la conquete romaine* (272-167 av. J.C.), Paris 1976, 185

[11] Αγ. Τσοπανάκης, «Μακεδονία και Μακεδόνες», *Νέα Εστία*, 132, 1992, 644α

[12] C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains* INALCO 1989, 16

[13] Πολύβιος ΙΙ, 11, 5-6: «Οι δε Κερκυραίοι την παρουσίαν των Ρωμαίων ασμένως ιδόντες, την τε φρουράν παρέδοσαν των Ιλλυριών μετά της του Δημητρίου γνώμης, αυτοί τε εσάς ομοθυμαδόν έδωκαν παρακληθέντες εις την των Ρωμαίων πίστιν, μίαν ταύτην υπολαβόντες ασφάλειαν αυτοίς υπάρχειν εις τον μέλλοντα χρόνον προς την Ιλλυριών παρανομίαν». Βλ. M. Holleaux, *Etudes d' epigraphie et d' histoire grecques, IV, Rome, La Macedoine et l' Orient Grec,* Paris 1952,92

[14] Poghirc «Romanisation...», 18: «Des leur premiere intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposerent aux cites grecques de parteciper a leur cote contre les Illyriens ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique reguli-er»

[15] P. Lemerle, *Philippes et la Macedoine orientale a l' epoque chratienne et byzantine. Recherches d' Histoire et d' Archeologie,* Paris 1945, 11-12

[16] Catherine Romiopoulou, «Un nouveau Milliaire de la via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 98, 1974, 813-816

[17] Βλ. Byzantion, 14, 1939, 303

[18] Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Η Αρωμουνική και αι μετά της Ελληνικής σχέσεις αυτής.* Διατριβή επί διδακτορία. Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία των Θεσσαλών. Θεσσαλική Βιβλιοθήκη – Σειρά διατριβών και μελετημάτων 1. Εν Αθήναις 1976. Β΄ Έκδοση Αθήνα 1986, με την αντί β΄ προλόγου προσθήκη 40 και πλέον σελίδων σχετικών με αναζωπύρωση της

προπαγάνδας και κριτικών. Γαλλική μετάφραση εκδόσεως Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου. Achille G. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec,* 206, Institute for Balkan Studies, 206 Thessaloniki 1986, με την προσωπογραφία του πρώτου Νεοέλληνα ιστορικού Κ. Μ. Κούμα (1777-1836) στο εξώφυλλο

[19] Επί της Εγνατίας. Κεδρηνός, 11, 435

[20] Fr. Taillez, «Rusaliile, les Rosalies et la roce», *Cahiers Sextil Puscariu*, 1, 1952, 313.

[21] Πβ. Leon Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», in J. Psicharis, *Etudes de Philologie neo-grecque. Recherches sur le developpement historique du grec.* Paris 1892, 136 «[Byzance] tient au latin, par les raisons politiques les plus profondes: l' usage du latin lui confere un droit sur l' Occident auquel n'a jamais renonce». Επίσης Eugene Lozovan, «Byzance et la Romanite scythique», *Revue des Etudes Roumaines*, 5-6, 1960, 228: «...nourrie d' esprit romain, Byzance pouvait constituer une releve linguistique latine assez puissante pour pouvoir agreger et appuyer, pendant un certain temps, les Romans de la peninsule balkanique». Με τους ξένους συμφωνεί και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Απόστολος Δασκαλάκης, *Εισαγωγή εις την Ιστορίαν της Δυτικής Ευρώπης*, Αθήναι 1960, 33: «Η αλήθεια είναι ότι διατηρεί επί αρκετούς αιώνας τον επιφανειακόν Λατινικόν χαρακτήρα του αυτοκρατορικού τυπικού κλπ... εκ λόγων πολιτικής σκοπιμότητος...»

[22] Πβ. Lozovan, *έ.α.*, 226: «Il n' est peut-etre pas exagere d' affirmer que jusqu' au VII siθcle l' armee byzantine constituait une veritable ecole linguistique latine». Ενδιαφέρουσα θέση έχει διατυπώσει και ο J. Rosenblum, «Οι Ρωμαίοι. Sur la conscience que les Byzantins ont eue et gardee d' etre l' empire romain», *Bulletin de l' Association* Guillaume Bude, 1969, 301-313

[23] *Ευρώπη* κάτω του Δουνάβεως επισημαίνει πράγματι ο Πολύβιος I, 2, 4. Βλ. και C. Bearzot, «Il signifacato della βασιλεία της Ευρώπης nell' Encomio di Filippo di Teopompo», CISA, 12 ,1986 (=L' Europa nel mondo antico), 91-104. M. Sordi, «L' Europa di Filisto», *Studi sull' Europa antica*, (Επιμ.) M. Sordi, Alessandria 2000, 61-76. Β. Στυλ. Καραγεώργος, «Ο όρος “Ευρώπη” στις μεσαιωνικές πηγές», Αντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικός τόμος Γερασίμου Ιωάν. Κονιδάρη. Αθήναι 1981, 619-651. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Ιωάννης Λύδος (6ος αι. μ.Χ.) και ο Ισίδωρος Σεβίλλης (7ος αι. μ.Χ.) ως εθνολογικές πηγές και διεπιστημονικές διαπιστώσεις ειδικών 20ου αι.», *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, ΝΑ΄, 2001-2003, 335

[24] M.Dubuisson. «Y a-til une politique linguistique romaine?» , *Ktema*, 7, 1982, 195 σημ. 41. Η δε πανεπιστημιακή θέση του άφηνε ελεύθερη πρόσβαση στα κρατικά αρχεία. Βλ. E. Flintoff, «Varro in the works of John of Lydia», *Atti Congresso Internazionale. Studi Varoniani*, Rieti 1976, 365-377

[25] Κατά τον Ρουμάνο ακαδημαϊκό Haralambie Mihaescu, *La lanque latine dans le Sud-Est de l' Europe*. Editura Academiei, Bucuresti - “Les belles Lettres”, Paris 1978, 55: “Ioannes, un dignitaire portant le titre de *praefectus praetorio*, essaya en 540 d' introduire le grec dans l' administration des parties europeennes de l' Empire d' Orient, mais sa tentative echoua parce que les habitans de ces regions parlaient latin». Με το απλοϊκό “habitans” ομιλεί για *Έλληνες* χρήστες της Λατινικής, αλήθεια, την οποία μεθοδευμένα ο σοφός ρωμανιστης Mihaescu αποκρύπτει. Ενώ ομοεθνείς του ακραιφνείς επιστήμονες, θεράποντες της αληθείας, ερμηνεύουν ακριβώς την αδιαμφισβήτητη μαρτυρία του Βυζαντινού επάρχου. Ο Lozovan, «Byzance...», 223 ομολογεί: «...bien que les habitans (sc. De l' Europe) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». Ο επίσης Ρουμάνος Poghirc, «Romanisation...», 34, μεταφράζει πιστά το κείμενο του Ι. Λυδού: «... les gens habitans “L' Europe” (c' est a dire, la peninsula balkanique), quoiqu' etant en majorite des Grecs, parlaient la langue des Italiques». Ο Mihaescu διέπραξε το ίδιο και κατά την μελέτη του λατινικού επιγραφικού υλικού του ελλαδικού χώρου. Ο μεγάλος αριθμός

λατινικών επιγράφων τον είχε οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η λατινική επίδραση υπήρξε ισχυρή και ότι ασκήθηκε πολύ μακρύτερα προς τον νότο και της «Γραμμής Jirecek». Σαφέστερα ακόμη αναγνωρίζει: «...La presence d' inscriptions dans certaines localites et, d' autant plus, leur frequence et leur repetition continue attestent incontestablement l' existence de latinophones» *(Revue des Etudes Sud-Est Europeennes, 9, 1971, 499)*. Ενώ δε αλλού (Studii si *Cecretari Linguistice*, 14, 1963, 417) είχε υποστηρίξει ότι η πολιτισμική υπεροχή των Ελλήνων δεν αποτελούσε ανασχετική δύναμη εκλατινισμού τους, συστηματικά αγνοεί Έλληνες λατινοφώνους, ήτοι Βλάχους. Διότι εμπλέκεται σε σκοπιμότητα πολιτική, προπαγάνδα. Τους διεκδικεί η... Ρουμανία! Θυσιάζοντας την επιστημονική ηθική και δεοντολογία αποτολμά σε ρουμανόγλωσση αυτοτελή συγγραφή του (*Limba latina in provinciile dunarene ale Imperiului roman*, Bucuresti 1960, 39) και σε σειρά άρθρων του, καταχωρισμένων σε περιοδικά επιστημονικά (*Zeitschrift fur Balkanologie*, 6, 1968, 128-136, *Βυζαντινά* 6, 1974, 217-226, *Atene e Roma* N.S., fasc. 1973, 145...), την απάλειψη του όρου *Έλληνας* από την περικοπή του Ιωάννου Λυδού. Τέτοιες ανίερες πράξεις καταδικάζουν πρεπούμενα Ρουμάνοι επίσης επιστήμονες. Καίριο σχόλιο με πολλούς αποδέκτες έκαμε για ακαδημαϊκούς ο Ρουμάνος καθηγητής του Πανεπιστήμιου Στρασβούργου Grigore Nandris παραφράζοντας μια ρουμανική παροιμία: «Pazeste-ma, Doamne, de academicieni, ca de... prostime ma voi pazi singur!» Και σε απλοελληνικά: «φύλαξέ με, Θεέ μου, από ακαδημαϊκούς, γιατί από την βλακεία φυλάγομαι μόνος μου!» (*Fiinta Romaneasca*, 6, 1967, 50). Παρόμοια πειρακτικά σχόλια αφορμήθηκαν και από ανεδαφικές απόψεις του ονομαστού Ρουμάνου εθνολόγου Bogdan Petriceicu Hasoleu, που είχε εκλάβει σαν ομογενείς του όλους τους χρήστες λατινογενών ιδιωμάτων της ΝΑ Ευρώπης! Αφήνει δε μόνο στενότατες παραθαλάσσιες λωρίδες για Έλληνες, ναυτικού αποκλειστικά τρόπου ζωής. Το ίδιο επί δεκαετίες είχε διαδώσει ποικιλότροπα και ο εκρουμανισμένος Th. Capidan, καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου και ακαδημαϊκός, στον οποίο ο καθηγητής Δημήτριος Γεωργακάς υπενθυμίζει και τα επόμενα: «Πλάνη εις την επιστημονικήν έρευναν είναι πολλάκις κακόν αναπόφευκτον, και ίσα ίσα ευκολότερα αναδύεται η αλήθεια εκ πλάνης. Άλλα σύγχυσις δημιουργούμενη ένεκα της υπαρχούσης τάσεως να αποδειχθεί κάτι εκ των προτέρων επιζητούμενο δεν επιτρέπεται και ακόμη επιβραδύνει και παρακωλύει την επιτυχή επιστημονικήν έρευναν...». Μάλιστα ο Γεωργακάς επικαλείται και όσα ήδη το 1900 έγραψε ο Ρουμάνος ακαδημαϊκός και καθηγητής του πανεπιστήμιου Βουκουρεστίου Ovid Densusianu: «Ο πατριωτισμός, όπως τον αντιλαμβάνονται σήμερα στην Ρουμανία, θα είναι επί πολύ ακόμη ανασχετικός στην πρόοδο της Ρουμανικής φιλολογίας, εμποδίζοντας τους επιστήμονες να ερευνούν ή να λέγουν την αλήθεια». Πανομοιότυπες σχεδόν περιπτώσεις διαπιστώνονται και στο θέμα των Πομάκων, των οποίων προσφυέστερα απροκατάληπτη και ακραιφνέστερα επιστημονική θεώρηση προεξοφλούν την προσπέλαση της πραγματικότητας. Οι περιστάσεις οπωσδήποτε ευνοούν, κατ' εξοχήν δε η συνύπαρξη πλέον στην Ευρωπαϊκή Ένωση των τριών σχολιασμένων χωρών, Ελλάδος, Βουλγαρίας, Ρουμανίας.

[26] Ιωάννης Λυδός, *Περί των αρχών της Ρωμαίων πολιτείας* (261, 68), κατά τον οποίο τον 6ο αι. μ.Χ. οι Έλληνες υπερείχαν δημογραφικά των άλλων λαών της Ευρώπης, δηλαδή των Βαλκανίων, αλλά κατά τη διάρκεια της ρωμαιοκρατίας είχαν γίνει για πρακτικούς σκοπούς χρήστες της λατινικής γλώσσας, εκλατινίσθηκαν, αργότερα δε εκσλαβίσθησαν, καθώς και εκτουρκίσθηκαν και εξαλβανίσθηκαν... Σε σχετικά πρόσφατα συλλογικό διεπιστημονικό ογκώδες δημοσίευμα (L. Luca Cavalli – Sforza, *Genes peoples and languages*, Proc. Natl. Acad. Sci. USA, vol 94, p.7722, July 1997, Colloquium Paper) η μαρτυρία του Ιωάννου Λυδού επιβεβαιώνεται και χαρτογραφικά.

[27] *Ιστορία της Μακεδονίας από τα προϊστορικά χρόνια ως το 1912.* Επόπτης-συντονιστής Απ. Ε. Βακαλόπουλος, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 63, Θεσσαλονίκη 1983, 48-49

[28] Ελ. Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, τ. Α΄ (μέσα 19ου-1900). Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1995, 22 σημ. 1

[29] Αχ. Γ. Λαζάρου, «Οι Βλάχοι της Ελλάδος διαχρονικά και διεπιστημονικά», Οι *Ελληνογενείς Βλάχοι*, Επιτροπή Ενημερώσεως επί των Εθνικών Θεμάτων, Αθήνα 2005, 51

[30] G. Weigand, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι)*. Α΄ Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.έ. Θεσσαλονίκη 2001, 23 σημ. 15

[31] Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια και Βλάχοι*. Εκδόσεις Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός. Αθήναι 1993, 30 σημ. 54

[32] Br. Helly, «Θεσσαλία», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, 6, 1976, 183. Βλ. και Αχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραίοι ρωμαϊκών χρόνων και Βλάχοι Βελεστίνου», *Υπέρεια*, 1, (*Πρακτικά Α· Συνεδρίου* "Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας", Βελεστίνο 30-31 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986), Αθήνα 1990, 1, 141-157

[33] Βλ. *Γλωσσολογία - Glossologia* Ε΄-ΣΤ, Αθήνα 1986-1987, 155 σημ. 1

[34] *Ελευθερία*, 7.10.1975.

[35] *Τρικαλινά*, 19, 1999, 237, και ανάτυπο με τίτλο «*Πλάνες και πάθη πολεμίων της ελληνικότητας των Βλάχων-Αρμάνων*», Έκδοση Επιτροπής Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα και Πανελλήνιας Ενώσεως Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, Τρίκαλα 1999.

[36] Αχ. Γ. Λαζάρου, *έ.α.*, 238

[37] T. Papahagi, «O problema de romanitate sud-ilirica», *Grai si Suflet*, 1, 1923-1924, 83 κε.

[38] Iovan Cvijic, *La peninsule balkanique*, Paris 1918, 458-459

[39] Φ. Ι. Κουκουλές, «Ο χορός παρά Βυζαντινοίς», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 14, 1938, 226. Επί πλέον επεκτείνεται σε απώτατο παρελθόν. *Αυτ.*, 231: «Ο κύκλιος χορός ο προς πανάρχαια λατρευτικά έθιμα συνδεόμενος και τόσον ακριβώς υπό του Ομήρου περιγραφόμενος δια της κλασσικής και Αλεξανδρινής εποχής έφθασε μέχρι των απασχολούντων ημάς χρόνων».

[40] Αθηνά Ν. Κατσανεβάκη, *Βλαχόφωνα και Ελληνόφωνα τραγούδια της περιοχής Βορείου Πίνδου, Ιστορική-Εθνομουσικολογική προσέγγιση: Ο Αρχαϊσμός τους και η σχέση τους με το ιστορικό υπόβαθρο.* Διδακτορική Διατριβή, Α΄ Μέρος, Τόμος Ι, Θεσσαλονίκη 1988, 27 σημ. 1. Βλ. και Αχ. Γ. Λαζάρου, *Ελληνισμός και λαοί Νοτιοανατολικής (ΝΑ) Ευρώπης,* Τόμος Α΄, Αθήνα 2009, 526, όπου σημειώνεται ότι προκύπτει το ίδιο συμπέρασμα και με τη διδακτορική διατριβή της Καλλιόπης Πανοπούλου, Η χορευτική ταυτότητα των Βλάχων του Ν. Σερρών. Διάρκεια. Τομές, Σέρρες 2001, 288

[41] S. Baud-Bovy, *Chansons Aromounes de Thessalie - Κουτσοβλαχικά Τραγούδια της Θεσσαλίας*, Ελληνική Μετάφραση Δέσποινας Μαζαράκη [Φιλολογικός, Ιστορικός, Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων - Σειρά: Κείμενα και Μελέτες, αρ. 3], Θεσσαλονίκη 2004, Αφοί Κυριακίδη, 1990, 22. Βλ. και Προλεγόμενα Αχ. Γ. Λαζάρου στον τόμο Β΄: Λαογραφία-Γλώσσα του Gustav Weigand, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι)*, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, 11 κε.

[42] B. J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane* c.1500-1718. I. Printed in Belgium 1982, 3

[43] N. Beldiceanu et P. S. Nasturel, «La Thessalie entre 1454/55 et 1506», Byzantion, 53, 1983, 131

[44] E. Pittard, «Les peuples que les Turcs ont amene dans les Balkans», *Revue Internationale des Etudes Balcaniques*, 1-2, 1935, 533

[45] F. Braudel, Η *Μεσόγειος*..., Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1991, 40. Βλ. και Αχ. Γ. Λαζάρου, «Μειονοτητολογία ανωτάτου βαθμού», *Ορθόδοξος Τύπος*, 3.4.2009, 1 και 5, *Πρωινός Λόγος* (Τρικάλων), 14.4.2009, 46

[46] Raul V. Bossy, «Recunoasterea oficiala a numelui "Romania"», *Fiinta Romaneasca*, 4, 1966, 101-105. E. Stanescu, «"Roumanie": Histoire d' un mot. Development de la conscience d' unite territorial chez les Roumains aux XVIIe-XIXe siecles», Balkan *Studies*, 10, 1969, 76 κε. Δ. Α. Ζακυνθηνός, *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά*, Αθήναι 1976, 475. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι βαλκανικοί λαοί*, Ιωάννινα 1978, 173

[47] Σύμφωνα με πληροφορία απογόνου του, «οι Ρωμούνοι (πρόφ. Ρουμάνοι) τον διεκδικούν ως ιδικόν τους, και τον θεωρούν ως εθνικόν τους ιστορικόν, τούτο, επειδή ο Δανιήλ Φιλιππίδης συνέγραψε μεταξύ άλλων και την πρώτην ιστορίαν της Ρουμανίας, την οποίαν και εξέδωκε κατά το έτος 1816 εις την Λειψίαν εις δύο τόμους... Ας μην λησμονούμεν όμως σήμερον, ότι προ της Ελληνικής Επαναστάσεως οι Έλληνες είχον κατά πυκνοτάτους ομίλους μεταναστεύσει εις τας Παραδουναβείους χώρας, και ότι ο αριθμός των εκεί εγκατεστημένων ομοεθνών μας ήτο μεγαλύτερος κατά πολύ του ενός εκατομμυρίου». Πβ. Θεοδόσης Κ. Σπεράντζας, *Τα περισωθέντα έργα του Αργύρη Φιλιππίδη*, Αθήναι 1978, 323-324. Εξ άλλου υπενθυμίζει ο Π. Ι. Αργυρόπουλος, *Αι Αξιώσεις της Ελλάδος. Εσωτερικαί και εξωτερικαί κατευθύνσεις,* Αθήναι 1945, 282: «Αυτήν την ένωσίν της η Ρουμανία εις Έλληνα εκ καταγωγής οφείλει ταύτην, τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα»

[48] Staico, *έ.α.*, 50

[49] Αγόρω (Ρίτα) - Ελισάβετ Λαζάρου και Αχ. Γ. Λαζάρου, *Εθνικά και μειονοτικά θέματα*, Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004, 159 κ.ά.

[50] Pogrich, «Romanisation...», 32

[51] Πβ. Katerina Markou, «Les Pomaques de Grece», *Cahiers Balkaniques*, No 25. Actes du Colloque "Les Oublies des Balkans", Publications Langues' O. [Paris 1998], 51-59

[52] Βλ. κεφάλαιο επιγραφόμενο «Δεκαετιών δυσοίωνα τεκταινόμενα» στη νωπή έκδοση Αχ. Γ. Λαζάρου *Ελληνισμός και λαοί νοτιοανατολικής (ΝΑ) Ευρώπης. Διαχρονικές και διεπιστημονικές διαδρομές*, Τόμος Α΄, Αθήνα 2009, 41 κε.

[53] Αυτόθι, Ευρετήρια, 637

[54] Αυτ, 635

[55] Σαράντος Καργάκος, «Έλληνες: Μειονότητα στην Ελλάδα», Απανθίσματα 22, *Ελεύθερος Τύπος*, 19.6.98

Όλες οι φωτογραφίες στο φόντο του κειμένου βρέθηκαν στο:
Π. Δ. Θεοχαρίδη, Πομάκοι. *Οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης (Ιστορία, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, λαογραφικά)*. Έκδοση Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 1995